

POVZETEK

V pričujoči razpravi smo želeli pokazati na problematičnost koncepta o "objektivni realnosti", ki ne upošteva iracionalnega pogoja vsakega védenja. Ta iracionalni pogoj je verjetje. Ob tem smo opozorili na nujnost spontanega občutka, da je vse védenje že na nek način zapisano in preiščljeno in da človek v svojem znanstvenem pogonu to védenje le odkriva. Gre seveda za transferni občutek z vsemi značilnostmi transfera, kot ga je opisal Freud, zato ga je treba tudi obravnavati kot takšnega. Namesto zaključka moramo ugotoviti, da brez nje in njenih odkritij nobene humanistične vede ni mogoče ustrezno razvijati.

ABSTRACT MIND AND FORM

In this essay we wanted to bethink some problems of concept of "objective reality", which doesn't regard an element of irrationality which is a secure condition of all our knowledge. This irrational condition is a belief. We also warned that there exists a necessary and spontaneous feeling in a subject, which tells him that all knowledge already somewhere and somehow exists, and that we, in our scientific affairs, just uncover it. This is, of course, a transference feeling described by Freud and we must take it as such. In the end we must conclude that we can't properly develop any humanistic science until we accept psychoanalysis and its discoveries into scientific affairs.

*Si se oni dan povzpел na vrh? Da, povzpел sem se.
Tam ni ničesar.*

(H. de Angulo, Indijanci v kavbojkah)

Začnimo z verjetjem, ki ni bilo tuje tistemu obdobju grške antike, ki bi ga lahko imenovali novi vek antike. Govorimo o verjetju, po katerem ima vsako človekovo védenje svojo osnovo v naravi; v obdobju, ko so s Pantheona vrgli bogove in nanj postavili **physis**. **Nómos** je ob svojem nastanku zavezan prehodu od zaprtega sveta, v katerem vladajo mitična verjetja, k odprtemu svetu, v katereme začneta vladati matematika in filozofija. Matematika na polju "mrtve materije", filozofija pa na polju, ki ga strukturirajo človeške zadeve in zadeve živih bitij. Filozofija je bila sicer ločena od znanosti, vendar je

predstavljala logično nadaljevanje prvih človekovih odgovorov na dogajanje v okolici in v njem samem.

Če so bili prvi odgovori na ta vprašanja mitološki, so bili naslednji filozofski, i.e., ontološki.

Na začetku je bila torej potreba po interpretaciji. Interpretacija je bila zavezana besedi, objekt interpretacije je bila ideja. "The really important thing in science is the idea, once given it must be left to work itself out in practice", bo zapisal kasneje W.A.Heidel (1, str. 39). Pomembne so ideje in ne stvari. To je v prvem stoletju pred našim štetjem skušal zagovarjati - čeprav pri tem ni bil najbolj uspešen - tudi Lucretius, ki je zapisal, da "things are exactly as they appear to be to our senses, or rather as they would appear to be if our senses were slightly more acute" (2). (Natančnost interpretacije je tudi psihologija na svojem začetku zamenjala za preverjanje ali verifikacijo opažanj.) Seveda se je Lucretius motil; ne gre toliko za ostrino čutil, kot za natančno interpretacijo idej.

Magična kontrola narave v času mitosa je bila zavezana verjetju v popolen, urejen in koherenten univerzum. Kasneje se je magija sublimirala na področje formalno logičnih prijemov, ti pa so še vedno zavezani istemu verjetju v koherenten univerzum, ki je urejen in v načelu obvladljiv. Verjetje v obvladljivost se pokaže že v prepričanju in spontanem občutku o nujnosti vzročne verige, do katere pridemo, če pri razlagi sveta nizamo vzroke nazaj do prvotnega stanja, ki se je v skladu z železno logiko vzročne nujnosti razvijalo vse do sedanjega stanja.

Prepričanje v nujnost vzročne verige predpostavlja ponavljanje istega končnega stanja ob vzpostavljanju istega začetnega stanja. Seveda je takšno prepričanje videti naivno že na zdravorazumskem nivoju razmišljanja. Vendar ta naivnost temelji na drugem prepričanju, ki se mnogim ne zdi več tako naivno. Opisal ga je tudi Lucretius: "(...) since everything grows gradually, as is natural, from a specific seed and retains its specific character. It is a fair inference that each is increased and nourished by its own raw material" (ibid., str. 32). Osnovni material za tega antičnega misleca so bili atomi, ki oblikujejo vzorce in eo ipso določen red (nómos). Kopičenje izkušenj je zato pomembno, čeprav nam golo opazovanje ne pove dosti več kot to, da se vzorci ponavljajo. Ker pa so izkušnje kondenzirane v pisnih arhivih, je treba konzultirati te zapise ali kot je zapisal Hipokrat že davno, "that an important obligation of the physician was to consult and judge the written records" (1, str. 48). Takšno načelo pa ni veljalo samo za zdravnike, pač pa za vse, ki so se ukvarjali še s čim drugim, razen z rutino. Stalnosti vzorcev zato ne bi smeli mešati z rutino, rutine pa ne bi smeli pojasnjevati s ponavljanjem vzorcev.

Dokler se spoznanje odvija na ravni, ki jo zastavi grški *òratón* (vse, kar zaznamo z gledanjem), imamo opraviti s podobami, i.e., s konkretnim načinom mišljenja, kot je pokazala O.M. Frejdenberg (3). Iz *òratón* se razvije *noetón* (opažati, videti, spoznati), ki je refleksiven. V trenutku refleksivnosti se pojavi tudi skepticizem, tako značilen za grške mislece. Refleksivnost in skepticizem se povezujeta še z metaforo, vsi trije momenti pa ne bi bili mogoči brez razcepa percepcije.

Opažena stvar se pojavlja skupaj z nestvarjo. Razcep je posledica razlage mitosa, zato ni nič čudnega, da se ob tem pojavi tudi koncept svetega (3, str. 155). O.M. Frejdenberg je pokazala, da stvar s tem preneha biti kozmos-totem in dobi kavzalno naravo. Mesto svetega je mesto izključenega (sacrificiis = izključiti) in prepovedanega (interdictus = prepovedan) elementa. *Apórretos* pa ni samo prepovedan, temveč tudi neizrekljiv. Ima paradoksalno naravo, saj ga je prepovedano izreči.

Antinomije, ki se pojavijo v procesu nastajanja abstraktnega, spekulativnega mišljenja, se lahko pomirijo samo v teoriji *mimesis-a*(3, str. 226).

S tem se je svet razdelil na dva dela - bistvo in izgled, ki je slika, vendar nas O. Frejdenberg opozarja, da o razmerju med bistvom in izgledom pri Starih ne smemo soditi z našimi, današnjimi očmi. Realnost je za Grke že iluzija in umetnost (predvsem tragedija) je bila tista, ki naj ljudem pokaže skrito stran realnosti-iluzije, ki je z vsakdanjimi očmi ni mogoče videti. Ni toliko pomembno verno prikazovanje realnosti, pomembnejša je interpretacija, razlaga te realnosti, ki je realnost-iluzija.

Tragedija razlaga realnost tako, da postane metafora, zato metafora razumemo kot oddaljitev od predpostavljene realnosti. Posledica metaforičnega gibanja razlage je nov pomen, nova realnost, ki je seveda realnost-iluzija. Do tega pride samo s pomočjo umetnikove veščine. Nov pomen, nova realnost tako nastaja ex nihilo in ne z odkrivanjem, četudi imamo ves čas močan občutek, da je vsa realnost nekje že prisotna ali zapisana in jo mi samo odkrivamo.

Realnost - Iluzijo ustvarja metafora. Predpojmovno mitsko mišljenje pa je tudi metaforično in sicer v smislu kondenziranih predstav ali podob, ki so kljub statičnosti raznovrstne. Prvotni pomen metaforičnosti je prav v tej raznovrstnosti.

Duša je drugi aspekt smrti, in nima nič skupnega s človekovo glavo. Duša je življenje, je življenje-duša (*psyché*). Duša nima svojega sedeža, saj ni nič materialnega. Če prvotni oče predstavlja totem-smrt in totem-življenje, potem moramo to vzeti resno. Oče je namreč tisti, ki ubije žival in razdeli meso, je pa tudi tisti, ki daje nebeško svetlobo, življenje. Sprva je smrt življenje, ena beseda pomeni oboje, zato je tudi duša oboje, duša-svetloba in duša-pekel, mrak.

Kondenzirana realnost, zavezana binarnim opozicijam, se nenehno ponavlja; s tem pa je povezan problem indukcije, napovedovanja in pričakovanj glede prihodnosti, zato si bomo v nadaljevanju ogledali problem indukcije ali "HUMEOV PROBLEM".

Hume je bil prepričan, da je človekovo videnje in razumevanje sveta v svojem bistvu iracionalno in nezdružljivo povezano z verjetjem. Prav verjetje je tisti iracionalni moment, ki podpira vso zgradbo, ki jo imenujemo znanost. Vsak človekov poskus, da bi razložil dogajanje okoli sebe ali v sebi samem, je nepremagljivo povezan z verjetjem.

K.R.Popperja je motil natanko ta iracionalni moment, zato si je zadal nalogo, da bo izdelal takšno teorijo, v kateri ne bo potreben. Za začetek se je lotil prevajanja psiholoških izrazov, ki so subjektivni, v objektivnejši jezik. Za izraz "belief" je tako našel ustrežnejši izraz "statement", izraz "impression" pa je zamenjal za izraz "observation statement" (4, str. 6). Popper svoje podjetje torej začne z gesto, ki ne obeta dobrega nadaljevanja, saj je že prevajanje znotraj enega jezika dovolj težavno podjetje, kaj šele prevajanje iz enega v drug jezik.

Hipoteza o prevajanju, ki jo je uporabljal Popper, temelji na predpostavki, ki je po svoji naravi paradokсна. Gre za predpostavko o dveh konsistentnih in legitimnih jezikih, jeziku logike in jeziku psihologije. To je minimalna predpostavka, ki je potrebna, če naj ima prevajanje sploh smisel. Istočasno pa je tudi že tako močna predpostavka, da naredi samo prevajanje za odveč, kajti nikakor ni jasno, zakaj bi bilo prevajanje sploh potrebno.

Točka gotovosti, na katero se Popper nujno mora opreti, je verjetje v določen red, pravila v času t (nómos). Red se ne spreminja tako hitro in tako radikalno, da bi živeli v popolnem kaosu, saj nam to zagotavlja že vsakodnevna izkušnja. (Naj ob tem pripomnimo, da Popper t.i. "need for regularity" povezuje s človekovimi nagoni.) "The regularities we try to impose are psychologically a priori, but there is not the slightest reason to assume that they are a priori valid, as Kant thought" (ibid., str. 24). Seveda pri tem ne gre za psihološki problem, čeprav je to (tudi) problem psihologije.

Popper se torej verjetju ne more izogniti, čeprav nekje pripomni, da ni "a belief philosopher". Ko govorimo o verjetju, moramo biti vsekakor pozorni na to, da se Popper giblje v t.i. svetu 3, kjer igra regulativno vlogo resnica. Svet 3 je apersonalen, kljub temu pa igra v njem pomembno vlogo tudi verjetje, saj moramo navsezadnje verjeti, da obstaja nekaj, kar imenujemo svet 3. Predpostavimo seveda lahko, da Popper ni naiven in je njegov koncept verjetja (nekje je pripomnil, da ne verjame v verjetje - dodali bomo: torej verjame) teoretski koncept. T.i. "believed theory", ki jo Popper zoperstavi "formulated theory", ni objektivna, a zato "formulated theory" nič manj ne temelji na verjetju.

Iz te zagate si Popper skuša pomagati tako, da predpostavi hereditarne osnove dekodiranja sporočil. Naj takoj dodamo, da dekodiranje nikakor ni isto kot interpretacija. Vseeno si pogledjmo, kaj bi lahko hereditarna osnova bila.

Podobno vprašanje si je postavil tudi G.Bateson in nanj tudi odgovoril. Bil je karseda kratek: osnova so trije vzorci shapes, forms, relations (5). Dekodiranje pomeni dekodiranje vzorcev in Bateson ugotovi, da dekodiranje poteka v smeri, ki je podprta s "presuppositions", zaključevanje pa temelji na najbolj preprosti predpostavki. Lahko bi rekli, da gre za spontano zaključevanje, zaključevanje torej, ki je Popperju služilo kot osnova vsaki znanosti - common sense. Ker vsako zaključevanje proizvaja objekte - spoznavne objekte - ima metoda, s katere bi z metapozicije razložili proces zaključevanje to zanimivo lastnost, da ob večji natančnosti metode nastane tudi več in bolj nepredvidljivih dogodkov. Pri preučevanju individuumov je to značilno in sklep, do katerega moramo nujno priti, je naslednji: divergentne sekvence so nepredvidljive, predvidljive pa natanko toliko, kolikor delujejo močni stabilizacijski dejavniki, ki se jim drugače reče ideologija. Točko gotovosti tako omogoča identifikacija (the quest for certainty - secure basis of knowledge). Ko imamo opraviti z divergentnimi sekvencami, bo opis sveta vsekakor možen, napovedovanje njegovega prihodnjega stanja pa nikakor ne. Tudi če bi vedeli, kaj se dogaja v času t_1 , nam to ne bi pomagalo, da bi vedeli, kakšen bo svet v času t_2 .

Psihologija se tako srečuje s situacijami, ki so ideološko posredovane, to pa pomeni naslednje: če se ukvarjamo s posameznikom, naletimo na problem napovedljivosti, če pa se ukvarjamo z občimi procesi, naletimo na problem ideološke interpelacije. Medtem ko ideologija proizvaja svet replikacij in preslikav, je subjektu prepuščena vloga kreativnosti in ustvarjalnosti.

Radi bi opozorili še na to, da je Popper svoji knjigi z naslovom "Objective knowledge" dal podnaslov "An Evolutionary Approach". Danes vemo, da prihaja do sprememb nenadoma, nepredvidljivo in divergentno.

Pragmatična verjetja (pragmatic beliefs), ki so del common sense, so zelo močna in predstavljajo osnovo vsakdanjemu, pa tudi znanstvenemu načinu mišljenja. Moč in

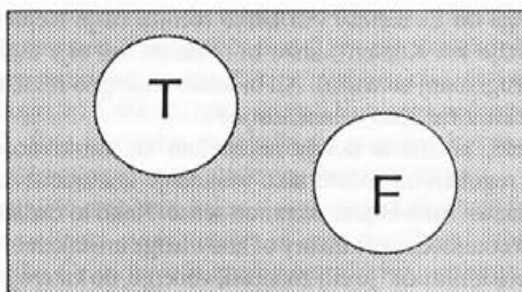
vztrajnost pragmatičnih verjetij nas silita, da jih pojasnujemo z močjo navade, repeticije etc. Toda, pravi Popper, to nas ne sme zmešati, kajti pragmatična verjetja (strong pragmatic beliefs) so "partly inborn, partly modifications of inborn beliefs" (4, str. 27). Tukaj nastane problem, kajti če so verjetja vrojena in predstavlja znanstveno mišljenje "enlightened common sense" (ibid., str. 34), potem ni več jasno, kaj bi teorija lahko osvetlila, zlasti, če upoštevamo, da je vsak jezik "theory impregnated" (ibid., str. 30). Recimo, da teorija saturira obča verjetja in jih s tem naredi za pregnantna. Kakšen je potem status občih verjetij v čistem stanju, i.e., v stanju, preden jih je teorija saturirala? Vrojenost verjetij nam pravi, da verjetja ne morejo biti popolnoma napačna, saj se, z evolucijskega vidika gledano, sploh ne bi ohranila. Lahko torej zaključimo, da vrojena verjetja niso povsem napačna. Če pa niso povsem napačna, so vsaj delno pravilna. To še podkrepljuje trditev, da teorija nazaj vpliva na naš vsakdanji jezik. Kolikor je teorija bolj razsvetljena kot obča verjetja, to pa moramo predpostaviti, če naj ima teoretsko početje sploh kakšen smisel, potem lahko rečemo, da se obča verjetja zelo počasi spreminjajo v smer razsvetljenosti. Kaj je torej razsvetljenost?

Obča verjetja kot startna osnova vsakemu razmišljanju, so pač verjetja in kot takšna podvržena različnim vplivom in interesom. Teorija, ki vzame takšna verjetja za svoje izhodišče, si lahko zada za cilj, da bo izganjala te različne vplive in interese, i.e. da bo edini interes kritični premislek. Za to se zavzema tudi Popper.

Kritični premislek ne more pripeljati do izgradnje dokončnega sistema, saj bi ga bilo v tem primeru konec. Zaradi tega se mora takšnemu cilju že na začetku odpovedati. Commonsense background knowledge, kot ga imenuje Popper, je začetek poti, na koncu pa je ideal: all science, and all philosophy, are enlightened common sense (ibid., str. 34).

Ne glede na to, da je hipoteza o vrojenih verjetjih lahko resnična, nam ostane problem interpretacije. Sposobnost interpretiranja mora biti pred vsakim interpretiranjem, je torej a priori. Kako bo interpretacija potekala pa ne morebiti v nobenem primeru stvar vrojenosti, temveč stvar učenja. Ko interpretacija steče, moramo računati s tem, da je fizična, biološka idr. realnost reprezentirana v psihizmu človeka. Šele na področju reprezentacij lahko zaključimo "The quest for certainty for a secure basis of knowledge, has to be abandoned" (ibid., str. 37). To pa seveda ne pomeni, da lahko razvijemo kakršno koli teorijo - natanko tega se namreč boji Popper. Tega ne moremo storiti zaradi paradoksa, v katerega se ujame vsak skeptik, ki hoče npr. zagovarjati trditev, da je celotna realnost - vključno s tole izjavo - le moj sen. Common sense je imun pred ugovori skeptika, zato je tudi teorija, ki razsvetli common sense imuna pred njegovimi ugovori. Če pa je tako, potem ni mogoče reči, da Freudova ali Jungova ali Adlerjeva teorija niso ovrgljive. Prav tako ni mogoče reči, da ne obstaja vedenje, ki bi bilo inkompatibilno s temi teorijami. Tega ni mogoče reči zato, ker empirično vedenje posameznika ne more biti dokaz za veljavnost neke teorije.

Popper sprejema teorijo občih verjetij (common sense theory), po kateri je izjava *p* neresnična preprosto zato, ker neustreza nobenemu dejstvu (ibid., str. 46). Obratno seveda velja, da je izjava *p* resnična, če ustreza določenemu dejstvu. Ker ima vsaka izjava razred izjav, ki sledijo iz nje, so vse te izjave zopet lahko resnične ali neresnične. Če primerjamo dva razreda izjav, bomo rekli, da je bližje resnici tisti razred izjav, v katerem je več resničnih izjav ali vsaj manj neresničnih izjav (false statements). Popper izpelje primerjavo med Newtonom in Einsteinom, kar ni slučajno, saj je primerjava dosti bolj elegantna in lažja, kot bi bila primerjava med Freudom in Jungom. Objekt studia naturalis se namreč razlikuje od objekta studia humanitatis. Popper za cilj znanosti postavi naslednje:

Slika 1

T predstavlja resničnostne izjave (true statements), F pa seveda neresničnostne izjave (false statements). Znanost naj čim bolj poveča področje T in analogno zmanjša področje F. Popper vsakič, ko spregovori o ciljnih znanosti, doda, da poleg iskanja resnice znanost tudi razsvetljuje obča verjetja, ali drugače rečeno, rešuje zanimive probleme (ibid., str. 51). V skladu s svojim background knowledge zato tudi omenja "a good approximation to the truth", dasiravno ves čas trdi, da se je treba nekakšni dokočni in končni resnici odpovedati. Kako je potem obe izjavi mogoče brati?

Resnica naj bi bila v aproksimaciji razredu resničnostnih izjav, ki bi pokril ves kvadrat na sliki 1. Takšen razred bi predstavljal "the whole truth". Aproksimacija k resnici tako nujno pomeni večjo resničnostno vsebino teorije. Prav kakor pred njim H. Spencer, tudi Popper svojo logiko najprej izpelje na področju studia naturalis, nato pa jo posploši na studia humanitatis. Znanost v tem primeru nastopa kot studia naturalis, čeprav se mora Popper zadovoljiti le z aproksimacijo resnici. Problem približevanja resnici namreč vsebuje paradoks, ki ga danes skušajo rešiti tudi fiziki, ko proučujejo nastanek vesolja.

Teoretiki fizike prizadevajo razviti t.i. "great unified theory", teorijo torej, ki bi razložila vse sile, ki delujejo v vesolju. Eden najbolj prodornih teoretskih fizikov je S.W. Hawking, ki je omenjeni paradoks izpeljal do konca. Osnovna predpostavka omenjenih teoretskih prizadevanj je, da je človek razumno bitje, ki opazuje svet okoli sebe in razvija - na osnovi videnega - logične zaključke. Če zares obstaja velika enotna teorija, pravi Hawking, bi bila po logiki stvari sposobna določiti vsako dogajanje v vesolju, torej tudi naše. Teorija bi tako določila cilj našega iskanja. S tem se znajdemo v krogu, kjer nikakor ne moremo odgovoriti na vprašanje, zakaj bi na koncu morali priti do resničnostnih izjav in ne neresničnih. In zakaj bi sploh morali priti do kakšnih zaključkov? Edini odgovor, nadaljuje Hawking, je evolucija, vendar je tudi ta odgovor problematičen, saj ne vemo, ali nas bo smer, v katero gremo, pripeljala do resnice ali do propada. Po drugi strani pa je problematično že samo pojmovanje evolucije, ki naj bi nas nekam vodila. Evolucija namreč ni nikakršen razvoj k boljšemu, saj v naravi vladata kaos in naključja. Če Ženska ne obstaja, tudi Narava, (ki je ženskega spola) ne obstaja.

Glede na zgornjo ugotovitev, je Popperjev obrat od resnice k "verisimilitude"¹ kot cilju znanosti povsem upravičen, če ne celo nujen. Problem je le v tem, da ne moremo določiti kriterijev za verisimilitude. Kako je nekaj lahko podobno nečemu, kar ne obstaja? Kako je lahko zgodovina znanosti racionalno napredovanje k resnici? V čem je napredovanje od

1 verisimilitude = appearance, semblance to truth, that seems to be true.

Newtona preko Keplerja do Einsteina? Ali lahko rečemo, da je Kepler bližje resnici kot Newton in Einstein bližje kot Kepler. Lahko bi rekli, da vsi trije avtorji analizirajo iste objekte, eden bolj in drugi manj natančno. Ali bi lahko analogno rekli, da opisujejo Adler, Freud in Jung iste objekte z različno natančnostjo?

Regulativno načelo, ki morda deluje nezavedno ali intuitivno, pravi Popper, je common sense. To je regulativno načelo tako vsakdanje kot znanstvene govornice, kljub temu da predstavlja znanost razsvetljeni common sense. Kako to razumeti?

V prvi vrsti je "the common sense theory of knowledge mistaken in every point" (ibid., str. 65). "Increase of verisimilitude" je cilj znanosti, vodenje, do katerega nameravamo priti s kritično analizo običajnih verjetij, transformira obča verjetja ali topose kot "background knowledge". Zdi se, da je to največ, kar lahko naredimo, saj je resnica že vpisana v common sense, zato common sense ne more biti povsem napačen, kot trdi Popper. S tega zornega kota je občutek, da je resnica v svoji popolnosti in natančnosti že nekje zapisana, samo nujna iluzija, razčiščevanje tega občutka in približevanje resnici pa tisti korak, ki resda proizvaja teorijo kot svoj stranski proizvod, zato pa predstavlja ves čas nevarnost, da se teorija spremeni v ideologijo.

Popper na tem mestu - zdi se, da se zaveda nevarnosti, ki jo lahko prinese reforma vsakdanjega jezika (ordinary language) - postavi dva teorema, za katera smo prepričani, da njegov epistemološki pogled prej zameglita kot razjasnita.

Prvi teorem:

All acquired knowledge, all learning, consists of the modification (possibly by rejection) of some form of knowledge, or disposition, which was there previously, and in the last instance, of inborn dispositions.

Drugi teorem:

All growth of knowledge consists in the improvement of existing knowledge which is changed in the hope of approaching nearer to the truth (ibid.).

Na prvi pogled smo fascinirani s preprostostjo nujnosti, ki jo oba teorema vpeljeta. Historičnost vedenja se zagotovi z dodatkom o "theory impregnated sense organs" in locira v "svet 2". Resnici se približamo tako, da kritično premislimo obča verjetja. Shema, ki jo razvije Popper je naslednja:

P₁ ----- TT ----- EE ----- P₂

kjer je

P - problem

TT - tentative theory

EE - error elimination

Shema zasluži vso pozornost, saj kot rešitev problemske situacije ne ponuja odgovora, pač pa nov problem. Problemi so takorekoč inherentni vsakemu razmisleku, so nujni, čeprav ne vemo, kdaj in v kakšni obliki se bodo pojavili. Evolucija kot diskontinuiran proces tako predstavlja nenehno srečevanje s problemskimi situacijami (problem situations), v katerih se definira probleme. Seveda je že sama definicija naddoločena z ozadjem (background),

v katerega so vgrajena pričakovanja, ki selektivno določajo pomen problemske situacije in problema v njej. Čeprav svet 3 naddoloča svet 2, pa problemske situacije praktično niso nikoli čiste. Prav nasprotno, saj v svetu 2, ki je svet intuicije, nastajajo "nujne povezave" med posameznimi dogodki. Lahko bi rekli, da sodi Humeova začetna definicija kavzalnosti v Popperjev svet 2. Šele naknadna refleksija ga pripelje do spoznanja o iluzornosti nujnosti in o nujnosti kontingentnosti glede povezav med objekti.

Na tej točki nastajajo problemi, saj se v vsakdanjem življenju ljudje ne obnašamo kot znanstveniki, ki preverjamo svoje teorije in med različnimi izbiramo - po kritičnem premisleku - najboljše. Če je navada značilnost zdravega razuma, to pomeni, da ljudje težimo k najbolj enostavnim rešitvam; te pa nikakor niso nujno najboljše. Rekli smo že, da je definicija problema naddoločena, naddoločena pa je tudi rešitev, ki jo predvidi že sama definicija problema. V polemiki med Humeom in Popperjem bi se raje odločili za iracionalizem, ki ga razumemo na naslednji način. Racionalnost zdravega razuma ne pomeni najbolje testiranih teorij, pač pa poenostavljene teorije. Poenostavljenost je rezultat prevlade težnje k ugodju. Primat načela ugodja pomeni, da človek teži k minimalnemu trošenju energije, to pa ni brez povezave z naravo njegove želje, zato moramo, ko problematiziramo njegovo racionalnost, imeti pred očmi logiko želje ali drugače rečeno, ugotoviti moramo, kam subjekt opira svojo željo. Naših vsakodnevnih akcij ne vodijo najboljše teorije, pač pa ideologija. Racionalnost subjektove želje zato ne pomeni "that we have drive to try out bold hypotheses which we may have to correct if we are not to perish" (ibid., str. 96/7) . Lahko, da to počnejo znanstveniki, vendar tudi njih nenehno čaka nevarnost, da začnejo verjeti v lastno početje in se prekucnejo v ideologijo.

Dosedaj smo razpravljali na osnovi naslednjih hipotez:

- (1) Realnost, v kateri živimo, ni popolnoma kaotična.
- (2) Argument skeptika je neveljaven.
- (3) V zadnji instanci lahko svoja razmišljanja (ne glede, kako kritična so) opremo le na verjetje.

Ko se znajdemo v problemski situaciji, lahko pride do t.i. preskoka (problem shift). Pomembno vlogo pri tem igra prav želja subjekta. Rekli smo že, da je način spoprijema s problemom naddoločen, kar pomeni, da lahko prehod razdelimo na desnega in levega. Izraza sta seveda poljubna. Desni prehod bi lahko bil tisti, pri katerem bi nam uspelo videti problem na nov, originalen način, obratno bi bil levi način tisti, kjer bi skušali problemsko situacijo razložiti z že znano teorijo, ki jo prenašamo s seboj kot prtljago, s katero ne vemo, kam bi. Desni prehod pomeni oblikovanje teorije, levi pa potrjevanje teorije.

Prehod predstavlja mero, ki jo Popper imenuje "corroboration of a theory" in pomeni "how its verisimilitude appears at the time t" (ibid., str. 103) . Ni treba ravno primerjati dveh teorij, saj lahko na eni pokažemo na njene probleme. Kar se spreminja, je zgolj pomen, ki ga z večjim prehodom uspemo proizvesti in drugega nič. Popper sicer nenehno poudarja, da se zdi (seems - in the light of the discussion), da smo bliže resnici, zato je ta "zdi se" treba vzeti zares. Zakaj je ta občutek nujen?

Zaradi tega, ker je subjekt v nenehni nevarnosti, da začne sebe doživljati kot spoznavajoči subjekt. Epistemologija brez spoznavajočega subjekta je možna le, kolikor se je subjekt sposoben podrediti (i.e., subjektivirati). Podreditev gre v smeri določene geste, ki je je subjekt sposoben. Sedaj je že jasno, da svet 3 ni nič drugega kot Drugi teorije, odnos

do Drugega pa po definiciji pomeni transfer. Biti moramo dosledni in reči, da svet 3 kot neodvisen svet ne obstaja. Transfer je zato tisti, ki generira iluzijo o približevanju resnici, ki jo nekje na nek način Drugi že pozna in jo tudi poseduje, imeli pa jo bomo tudi mi, če bomo postorili to in ono. Da gre v ozadju za nadjazovski imperativ, ni treba posebej poudarjati.

Popper dodaja, da znanstveno védenje ni védenje, ki bi si ga lahko lastil posameznik v izjavi "Jaz vem...". Védenje je takorekoč neodvisno od subjekta in subjekt mu lahko doprinaša le s strogo podreditvijo zakonu teorije. Zakon teorije ni nič pozitivnega, je čista forma in je kot takšen pred subjektom. To ni zakon občestva učenjakov, tudi ni zakon logike ali zakon kritične argumentacije ali metodološkega dvoma.

D. Hume je za izhodišče vsake bodoče znanosti vzel človekovo naravo, za katero je verjel, da v osnovnih načelih svojega delovanja ostaja vedno enaka. Prav spoznavanje načel človekove narave je osnova vsake znanosti. V luči naše dosedanje razprave lahko polemiziramo s Humeom in postavimo prvo načelo človekove narave:

(1) ideje ne izhajajo niti neposredno niti posredno iz impresij.

Ideje so med seboj povezane in na nivoju običnih verjetij otpnejo v kondenzirani obliki v vzorce, ki težijo k enostavnosti. Druga večna značilnost človekove narave je zato naslednja:

(2) človek v svojem razmišljanju in v svojih dejanjih teži k čim manjšemu trošenju energije in verjame, da k temu težijo tudi drugi ljudje.

Omenjeno verjetje je tesno povezano z naravo človekove želje in objekta želje. Človek ima, načelno, vedno na razpolago več opcij. Za katere se bo odločil, vnaprej ne more vedeti. Iz tega izhaja tretja temeljna in večna značilnost človekove narave:

(3) element naključja je ireduktibilni del človekove narave.

Element naključja v Popperjevem svetu 2 dobi status izginjajočega elementa, kajti v tem svetu deluje iluzija o spoznavajočem subjektu, ki vsaj v perspektivi lahko odstrani element naključja. Popperjevo razlikovanje med svetom 2 in svetom 3 je pertinentno vsaj v toliko, ker pokaže na status te nujne iluzije. Šele v svetu 3, ki je svet brez spoznavajočega subjekta in je kot tak objektivni, postane element naključja tisti nujni element, ki ga moramo upoštevati.

V svetu 2 lahko subjekt reče "Jaz vem...", v svetu 3 to ni več mogoče. V svetu 3 lahko subjekt samo verjame, védenje pa mora delegirati na neko strukturno mesto ali instanco, ki služi kot garant védenja. S tem lahko postavimo naslednje hipoteze:

H₁: teorije se ne približujejo resnici, ker so vse - pravkolikor so napačne - že resnične;

H₂: vsaka teorija je v nevarnosti, da se spremeni v ideologijo, zlasti takrat, ko hoče izključiti element naključja, ki je običajno subjekt;

H₃: teorija lahko razsvetli zdravi razum, vendar obratno ne velja.

Teorija je proizvod subjekta, čeprav subjekt ni njen avtor. Je avtonomna, vendar ni homogena, zato tudi ni mogoče zapisati njenega algoritma. Avtonomnost pomeni, da teorija sama postavlja svoja pravila. Lahko rečemo - s tem se strinjamo s Popperjem -, da je teorija stranski proizvod jezika in da je sam jezik stranski proizvod (by-product) dejavnosti, ki za svoj cilj ni imela jezika. To pomeni, da jezik ni nujna tvorba človeka ali drugače rečeno, jezik je konvencija, saj bi človek lahko razvil tudi drugo opcijo, ko se je soočal z določenim problemom. Jezik ni nujni proizvod, je pa postal nujen, ko se je pojavil. Zgodilo pa se je

tudi tole: ko se je jezik pojavil, so se pred človeka postavili problemi, ki jih dotedaj sploh ni bilo. Avtonomnost zato pomeni tudi to, da ima teorija cilje, ki jih na predteoretskem nivoju sploh ni. Preden postanemo teoretiki ne čutimo nobene potrebe po teoriji. Analogno pred nastankom jezika ni bilo nikakršne potrebe po njem. Splošno lahko rečemo, da je neka stvar potrebna natanko takrat, ko jo že imamo.

Problem jezika v znanosti je prav gotovo problem enoznačnosti. Običajno se predpostavlja, da je jezik naravoslovnih ved enoznačen, jezik humanističnih pa ne. To je iluzija, ki jo goji precej humanističnih modrecev in precej manj naravoslovnih. Pozablja se, da se resnica že ves čas giblje v mediju jezika in da tudi jezik fizike npr. nikakor ni enoznačen. Izostritev pojmov, pravi C.F. von Weizsäcker, pomeni korekturo vsakodnevnega jezika (6, str. 63). Vsaka korektura ali razsvetljenje, kot bi rekel Popper, odpira nove nejasnosti, nove probleme z enoznačnostjo. Korekturo moramo v tem primeru razumeti kot interpretacijo, saj bi kdo lahko pomislil, da je naš vsakdanji jezik nezadosten in netočen. Že Stoiki so vedeli, da jezik pripada vsem trem svetovom (prva dva svetova predstavljata duša in um, tretji svet pa predstavlja lecton = vsebina povedanega), zato je povsem nepotrebno (in nepertinentno) prevajati enega v drugega in ugotavljati, kateri je resničnejši.

Cilj interpretacije, in prav zanjo gre, ni resnica, pač pa analiza mnogovrstnosti teksta, pred katerim se znajdemo in mu ne vidimo jasnih kontur. Zgoraj omenjeno preverjanje je zavezano logiki v svetu 2, ki je predteoretski, čeprav je posredovan s teorijo. Ker mu manjka reflektivnosti, deluje naivno. Omenjeno spraševanje o resničnosti jezikov je naivnost v svetu 3, ki prihaja iz sveta 2.

Popper ve, da interpretacija ne potrebuje empatije, kar pomeni, da je človek sposoben razumeti katero koli izjavo, če le razume jezik, v katerem je bila izrečena. Sposobnost razumevanja pa je povezana z vztrajnostjo pri iskanju pogojev resničnosti slheme izjave. Stopnje razumevanja, ki jih je v interpretacijo vpeljal Dilthey, so stopnje v našem napredovanju pri iskanju pogojev resničnosti neke izjave. Napredovanje pomeni določen utrošek energije, zato bi lahko rekli, da je stopnja razumevanja premosorazmerna potrošeni energiji. Ko govorimo o energiji, mislimo na subjektovo vztrajanje. Vztrajanje v tem primeru ni brez povezave s sublimacijo energije. Ker predstavlja problem razumevanja metaproblem, nam empatija ne more pomagati, saj smo na istem kot sogovorec. V njegovo vlogo se nam ni treba vživljati, saj smo že v njegovi vlogi. Imamo celo to prednost, da lahko zajamemo problem na metaravni, kar nam lahko omogoči celo večji vpogled v background (sogovorčev). Rešitev problema ne zahteva odcepitve od backgrounda, prav nasprotno, saj definicija problema že definira odgovor. Teoretska naloga je prej v tem, da artikulira alternativne odgovore, ki so bili s postavitvijo problema izključeni. Teorija pa ima tudi to nalogo, da nanovo postavi samo začetno vprašanje in reartikulira situacijo, v katerem je bilo vzpostavljeno. Razsvetlensko gesto teorije vidimo natanko tukaj, kar pomeni, da so naše ambicije dosti skromnejše, kot jih je imel Popper.

Zgodovina znanosti zato ni samo zgodovina problemskih situacij ampak tudi zgodovina zamolčanja problemskih situacij, predvsem pa zgodovina vsiljevanja posameznih odgovorov na problemske situacije.

Akt interpretacije je problemska situacija in interpretacija problem. V vsakdanji situaciji nam interpretacija ne predstavlja posebnega problema, občutek imamo celo, da poteka avtomatično. Interpretacija je zavezana zelo enostavnim vzorcem, ki so se s časom utrdili in poenostavili. Reševanje problemov v svetu 3 zato ne more biti aplikacija posameznih spoznanj, saj nova problemska situacija implicite vsebuje nova spoznanja in če prehitro posežemo z že znanimi spoznanji, se nam lahko zgodi, da se bomo prikrajšali za nova spoznanja. Aplikaciji se v tem primeru reče tudi "oversimplification", če uporabimo Popperjev izraz.

"Science, after all, is a branch of literature," bo končno vzkliknil Popper (4, str. 185).

Poglejmo torej na polje literature in naštejmo elemente postmodernega pisanja:

- diskontinuiteta
- duplikacija, vključno z repetitijo,
- postopek palimpsesta,
- interferenca dveh zgodb znotraj enega teksta,
- duplikacija akcije,
- duplikacija karakterjev,
- duplikacija klišejev,
- recycling des Bedeutungsabfalls,
- multiplikacija semiotičnih sistemov,
- multiplikacija konca zgodbe,
- enumeracija,
- permutacija (7).

Naj še enkrat zapišemo, da cilj interpretacije ni zadovoljujoča razlaga (satisfactory explanation), izraz je Popperjev. Zadovoljujoče razlage ne moremo najti zato, ker je razlag vedno več in je vsaka pač zadovoljujoča (ali pa tudi ne) glede na kriterije, ki jih sama postavlja in proizvaja. Tudi ne obstaja neodvisni test (independent test), s katerim bi razlage preverjali glede na ustreznost. Prav tako ne obstaja neodvisna evidenca (independent evidence), ki je pogoj takšnim testom.

Lep primer naivnosti logike korespondence je navedel von Weizsäcker (6, str. 90/1). Gre za formulo, do katere je prišel Newton, ko se je znašel pred problemom gravitacije. Sprva je bila njegova formula netočna, vendar ne zato, ker bi "empirična" izkušnja nasprotovala formuli, pač pa zato, ker je bil v tistem času Newton zavezan novoveškemu empirizmu. Empirična izkušnja ali Popperjev neodvisni test, sploh ni bila neodvisna in empirična, pač pa posredovana s predsodki novoveške znanosti. Ker je prišlo do neujemanja med duhom in empirijo, je Newton zavrgel duh in ne empirijo.

Šele natančnejše meritve so pokazale, da je formula povsem točna in da je bila izkušnja tista, ki ni bila dovolj točna. V luči novoveškega empirizma so bile Newtonove formule napačne, ob izostrenem pogledu kasnejšega empirizma so se pokazale kot točne, Einsteinov pogled s strani pa je zopet pokazal, da formule niso točne. Do falsifikacije tako ni prišlo s strani empirije, hipotezo je falsificiral Einsteinov duh, ki je omogočil povsem nov pogled na realnost in šele ta nov pogled je omogočil izdelavo testov, ki so nato služili verifikaciji Einsteinovih hipotez. Newtona niso ovrgla empirična dejstva, pač pa forma duha, ki jo je razvil Einstein.

Temeljna iluzija jezika je iluzija o tem, da je svet takšen, kakršen se nam daje. To je **iluzija gotovosti**, iz katere izpeljemo **iluzijo napovedljivosti** (svet bo tudi v prihodnosti tak, kot je danes). Iluzija napovedljivosti je tem manj iluzija, kolikor bolj so ljudje tisti, ki iščejo gotovost. Iluzija gotovosti zato podpira iluzijo napovedljivosti in jo naredi resnično. Jezik namreč osebi lahko naredi neskončno refleksij in vedno bo potekal boj za "pravo refleksijo". Če se mora znanost čemu odpovedati, potem se mora "pravi refleksiji".

Postmoderna teorija za svoje izhodišče jemlje lastno partikularnost, necelost, zanjo je svet kontingenten, neteleološki in zavezan ideologiji. Eden od utemeljiteljev postmodernizma je zato S. Freud.

Zakaj je lahko potem von Weizsäcker rekel, da Freud pri svojem znanstvenem delu ni počel tistega, kar znanost normalno počne (ibid., str. 232)? Preden odgovorimo na to vprašanje, se spomnimo, da je normalnost v znanosti Popper definiral tako, da je predlagal: "One should never get involved in verbal questions or questions of meaning, and never get interested in words" (4, str. 310). Normalno početje v znanosti je tako tisto početje, ki se ukvarja z redukcijskimi formulami, s katerimi si znanstveniki obetajo priti do primitivnih ali izvornih propozicij. Primitivne propozicije so slej ko prej propozicije o dejstvih (facts), za katere velja, da so "non linguistic, facts of the real world" (ibid., str. 313). Pokazali smo že, da ni mogoče vzpostaviti "royal road to succes", kot je rad pripomnil Popper, dodali pa bi, da prav gotovo obstaja "a secret of succes", ki se je je Popper lotil razkriti. Seveda smo s tem že na pol poti k magiji, zato bi veljalo zaključiti, da je normalno delovanje v znanosti še najbolj podobno magičnim praktikam in ritualom občestva svečnikov, ki se trudijo razkriti omenjeno skrivnost.

To pa je tudi odgovor na zgoraj zastavljeno vprašanje.

LITERATURA

- (1) HEIDEL, W.A., *The Heroic Age of Science (The Conceptions, Ideals, and Methods of Science among the Ancient Greeks)*, The Williams & Wilkins Company, Baltimore, 1933.
- (2) LUCRETIUS, *On the Nature of the Universe*, Penguin Books, London, 1951.
- (3) FREJDENBERG, O.M., *Mit i antička književnost*, Prosveta, Beograd, 1987.
- (4) POPPER, K.R., *Objective knowledge (An Evolutionary Approach)*, Oxford at the Clarendon Press, 1972.
- (5) BATESON, G., *Steps to an Ecology of Mind (Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution and Epistemology)*, Paladin Granada Publishing, London etc., 1973.
- (6) WEIZSÄCKER, C.F. von, *Jedinstvo prirode*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1988.
- (7) FOKKEMA, D., *Semantična in sintaktična ureditev postmodernih tekstov*, *Literatura*, 4/1989, str. 167-84.